

Άνδρούλα Τουμάζου

ΤΟ ΤΑΜΑ

Τ' Άη Κωνσταντίνου ανήμερα

ΑΘΗΝΑ 2021

Μάης, κι ανθίζει η ρίγανη, ανθίζει το φλισκούνι,
γιορτάζει ο αυτοκράτορας, ο Μέγας Κωνσταντίνος,
γιορτάζει και η εκκλησιά καταμεσής στο Σούλι.
Ανέβηκε λιβανωτός στον σταλωμένο αέρα
θρούμπι, μυρτιά και βάλσαμο, το μπουχαρί* καπνίζει
παράκαιρα στ' αρχοντικό κονάκι του Τζαβέλλα.

Ταράχτηκε ο Αχέροντας,* της γης τα σπλάχνα βράζουν,
το ρέμα το Σουλιώτικο αχολογά και πέφτει
με γδούπο απ' της Τζαβέλλαινας τη Σκάλα* μες στη λίμνη.*
Του Ἄδη η πόρτα βρόντηξε, ο Κέρβερος πετρώνει
κι από την Αχερούσια φτάνει στον πάνω κόσμο
η φάρα η τζαβελλέικη, κάπου κοντά διακόσιοι*
νομάτοι λαμπροστόλιστοι, ζωσμένοι τ' ἄρματά τους
τα τιμημένα, τ' ἄπαρτα, τ' ασημοπλουμισμένα,
σπάθες, ασημοκούμπουρα, πάλες και καριοφίλια,
τα γκόλφια* τα ολοκέντητα, μαλαμοκαπνισμένα,
κατάστηθα χαϊμαλιά,* ζερβά, πά(νω) στην καρδιά τους
κι απ' το λουρί του σελαχιού κρέμονται δυο παλάσκες
με τη μεγάλη δέσποινα, την Αθηνά παρθένα.*

Αέρας χλιος, απόκοσμος, φύσηξε από το Κούγκι,
από μονάχη σήμαν' η καμπάνα τ' Άη Δονάτου
και η αγιά Παρασκευή απόκριση της δίνει.
Φτάνει ο αχός τους στα βουνά, ο αέρας δυναμώνει
κι ένα πουλί παράξενο, τρανό, ανθρωποπούλι,
ξυπνά απ' τον ύπνο τον βαθύ διακόσιων τόσων χρόνων
και δίνει μια κι ανέβηκε από βαθύ πηγάδι
σε φιλιατρό* πετρόκτιστο, καλοπελεκημένο,
με αρμολόι δυνατό, με ιδρω ζυμωμένο.
Κι απέ το πήρε ο άνεμος, στα Γιάννενα το πήγε
και πέξεψε στο Φετιχιέ, στου Αλή πασά το μνήμα:

“Εύπνα πασά, Αλή πασά, χαμπέρι να σου δώσω,
σήκω πασά Τεπελενλή,* σήκω παιδί της Χάμκως,*
πάμε να δεις σουλιώτικο καπνό απ' το κονάκι
του ομωσμένου σου οχτρού, του Λάμπρου του Τζαβέλλα.
Άκου πασά, Αλή πασά, άκου με που σου κρένω,
διάτα της καπετάνισσας της ξακουσμένης Μόσχως
φέρνω, να πας ταχιά, στ' αρχοντικό της πέρα
να δεις τη φάρα ολάκαιρη σήμερα που γιορτάζει.

Σήκω πασά, Αλή πασά, κι άκουσε τι σου κρένω:
από την Πόλη πέρασα, την κεφαλή σου* φέρνω
να πας στο Σούλι ολάκαιρος, να πας στο Κακοσούλι
που γκρέμισες κι ορκίστηκες να μην ξανακαπνίσει.
Από την καπετάνισσα το κάλεσμα σου φέρνω,
τη μάνα που φοβέριζες πως ζωντανό θα ψήσεις
τον Φώτο, το βλαστάρι της, που κράταες ρεέμι,*
τη μάνα που σου μήναε “ψήσ’ τονε!” και να στείλεις
κι ένα μεζέ στην ίδια απ’ το ακριβό παιδί της
κι αυτή είναι νια, στον άντρα της άλλονε γιο θα κάμει
να πολεμά με την Τουρκιά και τους Τουρκαρβανίτες,
να πολεμά για λεύτερο Σούλι ώς να ξανάρθουν
στην πέτρα που τους γέννησε οι εξόριστοι Σουλιώτες.

Πρώτος ο Λάμπρος έφτασε κι από κοντά η Μόσχω.
Διάτα της καπετάνισσας φέρνω, στο ματαλέω:
ταχιά να πας, ολάκαιρος, να ιδείς και να πιστέψεις.
Φτάσαν απ’ την Ανατολή, από το Κάλε Γκρότο,
φτάσαν από την Κλείσοβα κι από την Καλιακούδα*
και κλείνει τον λεβέντικο χορό των αντρειωμένων
στο άτι του περήφανος ο μικρο-Κωνσταντίνος.*

Δεν έχει σύννεφο άλογο, μήτ' άστρι χαλινάρι,
κίνησ' από την Πρεμετή σ' ένα φαρί κατράμι
καβάλα, κι έγινε αστραπή, ξεπέξεψε στο Σούλι,
χαιρέτησε και τράβηξε, απ' το δισάκι μέσα
το πέτσινο, γλυκόλαλο βιολί κι ένα δοξάρι
κι από την πρώτη δοξαριά οι πέρδικες σωπαίνουν,
στη δεύτερη βουβαίνονται του Αχέροντα τ' αηδόνια.*

Κι απέ τραβάει το φτερό του γύπα απ' το σελάχι
ο Φώτος και τον ταμπουρά πού 'μαθε απ' τον Ακρίτα*
παίζει και σκύβουν τα βουνά, λιγώνονται οι λόγγοι
κι αρματωμένες ροβολούν του Μπότση η Λένω, η Χάιδω
του Σέχου η κόρη η όμορφη, του Φώτου η χαϊδεμένη
και το τραγούδι αρχινούν και τον χορό ομάδι:

*Δεν απερνάει εδώ φλουρί, δεν απερνάει ασήμι
εδώ περνάει το σπαθί, το κλέφτικο ντουφέκι
εδώ ομώνουν στ' άρματα του Φώτου του Τζαβέλλα
εδώ ομώνουν στ' όνομα της ξακουσμένης Χάιδως.*

Απόκριση τους έφερ' απ' το Ζάλογγο ο αέρας:

*Του αντρειωμένου τ' ἄρματα δεν πρέπει να πουλιώνται
μον' πρέπει τους στην εκκλησιά κι εκεί να λειτουργιώνται.*

Σήκω πασά, Αλή πασά, της Ἡπειρος ασλάνι,
ντύσου, στολίσου γιορτινά στο Σούλι ν' απαντήσεις
Ἑλληνες που δεν έμαθαν να σκύβουν το κεφάλι,
Σουλιώτες απροσκύνητους που λεύτεροι γιορτάζουν!

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Αθηνά παρθένα: συνήθεις παραστάσεις στις μεταλλικές θήκες, τις παλάσκες (όπου οι αγωνιστές έβαζαν τα έτοιμα βόλια τους, τις λεγόμενες χαρτούτσες ή φουσέκια), ήταν του δικέφαλου αετού, της θεάς Αθηνάς (Προμάχου) ή κάποιου εκ των στρατιωτικών αγίων (αγ. Γεωργίου ή αγ. Δημητρίου).

Ακρίτας: Στο ακριτικό έπος του Διγενή αναφέρεται ότι ο ακρίτας παίζει ταμπουρά, το “θαμπούρι” των Βυζαντινών (πανδούρα των αρχαίων), γεγονός που αποδεικνύει τη συνέχεια της μουσικής παράδοσης από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή. Οι αγωνιστές της Επανάστασης του 1821 διασκέδαζαν μετά τις μάχες με όργανα, τραγούδι και χορό, σώζονται μάλιστα το λαούτο του Πλαπούτα και οι ταμπουράδες του Μακρυγιάννη και του Φώτου Τζαβέλλα, με τον τελευταίο να θεωρείται το παλαιότερο όργανο όλων.

Αχέροντας: Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία ο «ψυχοπομπός» Ερμής παρέδιδε τις ψυχές των νεκρών στον Χάροντα για να καταλήξουν στο βασίλειο του Άδη. Ο Αχέροντας ενωνόταν με τον Κωκυτό και τον Πυριφλεγέθοντα (πηγάει από τα σουλιώτικα βουνά) στις βορειοδυτικές όχθες της Αχερουσίας λίμνης, η οποία αποτελούσε την είσοδο στον κόσμο των ψυχών.

γκόλφια: εγκόλπια, πολύτιμα κοσμήματα.

Κάλε Γκρότο (Μ. Ασία), Κλείσοβα (Μεσολόγγι), Καλιακούδα (Ευρυτανία): ενδεικτικά τοποθεσίες όπου πολέμησαν και σκοτώθηκαν Τζαβελλαίοι. Στη μάχη του Κάλε Γκρότο, την τελευταία νικηφόρα μάχη του Ελληνικού στρατού στη Μ. Ασία το καλοκαίρι του 1921 (εκατό χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση), όπου το σύνταγμα του Νικολάου Πλαστήρα έδωσε σκληρή μάχη με τεράστιες απώλειες και ύψωσε την ελληνική σημαία στο ομόνυμο ύψωμα, σκοτώθηκαν οι αξιωματικοί Νικόλαος Τζαβέλλας και ο εξάδελφός του Ιωάννης.

κοντά διακόσιοι: σε μάχες σκοτώθηκαν 177 Τζαβελλαίοι, με τελευταίο τον Κωνσταντίνο Τζαβέλλα, τον επωνομαζόμενο “θυελλώδη ίλαρχο”, στη μάχη της Πρεμετής, 2 Δεκεμβρίου 1940.

λίμνη: εννοείται η Αχερουσία.

μικρο-Κωνσταντίνος (Κέρκυρα 1908 – Πρεμετή 1940): ο εκατοστός εβδομηκοστός έβδομος Τζαβέλλας, μοναχοπαίδι του στρατηγού Λάμπρου Τζαβέλλα και πατέρας του ταξιαρχου ε.α. Λάμπρου Κων. Τζαβέλλα, που διακρίθηκε σε 11 νικηφόρες μάχες του Ελληνοϊταλικού πολέμου και σε ηλικία 32 ετών σκοτώθηκε στη μάχη της Πρεμετής. Ο γιος του, Λάμπρος Κων. Τζαβέλλας, έθεσε στόχο και πραγματοποίησε την αναστύλωση του τζαβελλείου στο Σούλι, όπου και άναψε ο ίδιος ξανά το τζάκι στις 21 Μαΐου 2021, ημέρα του αγίου Κωνσταντίνου, 200 χρόνια από την έναρξη της Επανάστασης του 1821.

Ο ήλαρχος Κωνσταντίνος Τζαβέλλας, ο επωνομαζόμενος “θυελλώδης ήλαρχος”, αγαπούσε τη μουσική και έπαιζε βιολί, το οποίο όμως η οικογένεια Λάμπρου Κων. Τζαβέλλα δεν γνωρίζει πού βρίσκεται σήμερα.

μπουχαρί: καπνοδόχος τζακιού. Η λ. μπουχός χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον καπνό ή τον κουνιαχτό.

ρεέμι: όμηρος.

Σκάλα της Τζαβέλλαινας: Δυσπρόσιτη περιοχή πάνω από το σουλιωτοχώρι της Κιάφας, που πήρε την ονομασία της από τη Μόσχω Τζαβέλλα, γυναίκα του Λάμπρου Τζαβέλλα, γενάρχη των Τζαβελλαιών. Μικρόσωμη αλλά γενναία και δυναμική, απήφησε τις διαταγές του Αλή πασά να εγκαταλείψουν το Σούλι και ηγήθηκε των Σουλιώτισσων σε μάχη εναντίον πολυάριθμου στρατού Τουρκαλβανών το 1792, όπου 400 γυναίκες αντιμετώπισαν με επιτυχία τον εχθρό, προκαλώντας του τεράστιες απώλειες και συλλαμβάνοντας αιχμαλώτους.

Τεπελενλής: από το Τεπελένι.

την κεφαλή σου φέρνω: Όταν σκοτώθηκε ο Αλή πασάς σε σύγκρουσή του με τα σουλτανικά στρατεύματα (1822), το πτώμα του αποκεφαλίστηκε και το μεν κεφάλι στάλθηκε στην Κωνσταντινούπολη όπου εν συνεχεία ετάφη, το δε σώμα του θάφτηκε στα Ιωάννινα, κοντά στο Φετιχιέ τζαμί.

φιλιατρό: το στόμιο, τα χείλη του πηγαδιού.

χαϊμαλιά: φυλαχτά.

Χάμκω: μητέρα του Αλή Πασά, κατά μια εκδοχή ελληνικής καταγωγής και ελληνόγλωσση, κόρη του μπέη της Κόνιτσας.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΟΝ ΤΑΜΠΟΥΡΑ ΤΟΥ ΤΖΑΒΕΛΛΑ

(εφημ. Τα Νέα. 22.03.18)

Από διαδοχική κληρονομική καταγωγή, ο Κωνσταντίνος Τζαβέλλας (γιος του ταξιαρχου ε.α. Λάμπρου Τζαβέλλα) είναι απόγονος του Φώτου Τζαβέλλα. Όπως λέει «τύχη αγαθή το έφερε να διασωθεί από τον δικό μου οικογενειακό κλάδο ο ταμπουράς του Φώτου, μαζί με άλλα κειμήλιά του. Ο ταμπουράς είχε μέσα στο χρόνο την εξής διαδρομή: Σούλι - Κέρκυρα - Ναύπακτος - Αθήνα. Διασώθηκε σε καλή κατάσταση και με προτροπή και επιμέλεια του Δ. Σταθακόπουλου αποφασίστηκε να επισκευαστεί πλήρως προκειμένου να ξαναπαίξει». Το όργανο ανέλαβε ο εξαιρετικός οργανοποιός καλλιτεχνικής οργανοποιίας, συντηρητής του ταμπουρά του Μακρυγιάννη (και άλλων παλαιών οργάνων), Νίκος Φρονιμόπουλος.

Αφού προηγουμένως το όργανο εξετάστηκε σε αξονικό τομογράφο και επιβεβαιώθηκαν τόσο η παλαιότητα όσο και οι βλάβες του - ήταν ελάχιστες αν σκεφτούμε πως είναι όργανο περίπου του 1790 - ξεκίνησε η επισκευή του, η οποία ολοκληρώνεται σε λίγο καιρό. «Ο Ν. Φρονιμόπουλος θα γράψει ένα βιβλίο σχετικά με τα τεχνικά χαρακτηριστικά του οργάνου, ενώ ο Δ. Σταθακόπουλος θα συμπληρώσει τα ιστορικά στοιχεία της οικογένειας. Ελπίζουμε σύντομα να παρουσιαστεί στο ευρύ κοινό, βοηθώντας στην κατανόηση της οργανοποιίας και της μουσικής των αρχών του 19^{ου} αι. Πάντως φέρει τεχνικά χαρακτηριστικά που θα ξαφνιάσουν ευχάριστα τους ειδικούς, ενώ ήδη έχουμε αναθεωρήσει πολλές από τις γνώσεις μας περί ταμπουράδων, χάρη σε αυτό το όργανο (άγνωστου κατασκευαστή) το οποίο είναι τουλάχιστον 40 χρόνια παλαιότερο του ταμπουρά του Μακρυγιάννη».

